

АТИЛЛА РАСИХ

ИЖАТ КОРБАНЫ

ХИКӘЯ

Баш авыртуына чыдый алмыйча, врачның килүен коридорда көтеп утырганда, кемдер бик каты итеп кабыргама төртте. — Сез нәрсә бу кадәр, әллә милициягә озатылуыгызны телисезме?! — дидем мин.

Каршымда, кырык биш-илле яшьләр чамасындагы, кибең саргайган йөзлө кеше басып тора иде. Ул минем сүзләремә эһәмият бирмәде. Тырпайган баш бармагы белән минем бөөргә тагы төртеп алды да:

— Сводканы биреп сөйләш! — дип кычкырды.— Телефонограмманы язып бар! Беренче параграфның «а» пункты: биредә ничәнче кабинетта борын тишәкләрен тикшерәләр? «Б» пункты: син үзең күптән акылдан яздыңмы?

— Гафу итегез,— дидем мин,— хәзергә акылыма зәгыйфьлек килгәнә юк. Бары берәз суык тигән...

— Яхшы. Ашыгыч рәвештә тикшерергә, чараларын күрергә, инстанция буенча доклад ясарга! Кем кабул итте телефонограмманы? Кем дип белик? Фамилияңне әйт!!

Мин, аптырап, кешенең күзләренә карадым. Ләкин бу күзләр миңа шундый зәһәрлө итеп текәлгәннәр иде — мин куркуымнан ашыгып фамилиямне әйттем.

— Яхшы,— диде кеше, бик эшлеклө кыяфәт белән.— Күчик карарның постановляющий бүлегенә. Языгыз! Параграф 82, пункт «а», подпункт бер. Яздыгызмы? Языгыз, дим мин сезгә!!

Минем куркуым артканнан арта барды. Дөрөсен әйтим: бу минутта мин баш авыртуын да сизми башладым. Ахыр чиктә батырчылык итеп шулай да сорадым:

— Сез нәрсә, иптәш, шаярып кына шулай кыланасызмы йә булмаса... чынлап акылыгыздан яздыгызмы?

Ниндидер карар ижәт итә башлаган жиреннән ул кинәт тукталып калды.

— Ничек әйттегез? Акылдан яздым, дисезме? Белешмә, белешмә, язма формада белешмә кирәк!

— Мин әйтәм, әллә тегеләй-болай...

— Ничек әйттегез? Белешмәгезне язма формада бирегез. Язма формада. Кулы куелган, пичәте басылган булсын. Шул вакытта гына ашыгыч рәвештә тикшерергә, чараларын күрергә, инстанция буенча доклад ясарга булыр.

Ул кулындагы портфелен болгый-болгый, арлы-бирле йөрөнөп, су бие озынлыктагы ниндидер карарны күңелдән укый башлады.

Минем өчен бу кешенең акылыннан язган булуы ачык иде инде. Үземнең барлык вак-төяк чирләремне онытып, урынымнан тордым.

— Иптәш, әйдәгез, мин сезне үзегезгә кирәкле клиникага озатып куйыйм.

Авыру каршылык күрсәтмәде. Без берничә минуттан соң урам буйлап аның белән култыклашкан хәлдә бара идек инде. Юлда аның үз акылына килгән чаклары да булгалады. Ул шундый минутларда миңа үзенек исем-фамилиясен әйтте. Икенче тапкыр акылына килгәндә, ул үзенек кайда эшләвен әйтте. Ләкин мондый минутлар озакка сузылмый иде. Шуңа күрә миңа юл буенча күбрәк баш чатнаткыч отношениеләр, инструкциялар, циркулярлар, сводкалар, карарлар гына тынлап барырга туры килде. Мин барына да риза идем инде, мәгънәсез карарына да, тозсыз циркулярына да, — нишлисез, кеше шулар аркасында жөнләнгәч,— бары ул, мекен, психиатрия клиникасына барып, рәтле врач кулына гына эләксен!

Тик, кызганычка каршы, мин теләгемә ирешә алмадым. Ярты юлда, без бер зур йорт янына житкәч, кеше мине туктатты.

— Хәзергә язма формада отношение дә, инструкция дә бирә алмыйм, — диде ул,— колагыңны тырпайтып тыңла: а) минем квартира шунда, б) әйдә, безгә керәбез, в) туйганчы отношениеләр укып утырырбыз, г) укып кына туймасак, ялап та карарбыз, д) йә булмаса, озак чәйнәгәннән соң, отношенииене йотарга да була, е) бик файдалы нәрсә, ж) бер килограмм

отношение; 1) ике йөз күкәйне, 2) өч түшкә казны, 3) бер центнер бәрәңгене алыштыра ала.

Мин каршы бер сүз әйтергә дә өлгермәдем, кеше мине жилтерәтеп парадный ишегеннән алып кереп китте. Чыннан да, бу аның квартирасы иде. Безне косметиканың соңгы сүзе буенча бизәнгән бер ханым каршы алды. Аның нәни мөгезләрдәй өскә күтәрелеп торган чем-кара керфекләре очкан кошның канатларыдай жилпенеп куйдылар. Кылдан нечкә кашлары өскә күтәрелеп китте, ул, үтә кызыл авызын уймакландырып, сул кулын күкрәгенә куйды, һәм без аның йөзек кашлары белән бизәлгән ап-ак озын бармакларын, шомартылган, буялган һәм тагы әллә ниләр кыландырылган тырнакларын күрдек. Япон прическасы, ә колакларында — ат өркерлек эре алкалар. Ул, үзенәң жиңелчә куркыну тойгысын шулай кичергәннән соң, картын күреп алды булса кирәк, чөнки аның йөзгә кинәт әйтеп бетергесез тирән хәсрәт билгеләре чыкты. Авыру, бер адым эчкә таба атлап, хатынына текәлде.

— Кайттык! Үтенәм: а) чәй кайнат, б) кунакны сыйла!

Без барыбыз да бергә эчке бүлмәгә уздык. Мин кыскача вакыйганы сөйләп бирдем. Акылыңнан язган ни өчендер, эчке бүлмәгә керү белән, сүзсез калды. Ул өстендәге киemen өстәлгә атып бәрде һәм, портфелен баш астына салып, сузылып диванга ятты. Без аңа яңадан борылганда, имән бармагын борынына тидергән хәлдә бер ноктага текәлеп, тирән уйга чумган иде ул.

— Утырыгыз,— диде ханым, акрын тавыш белән.

— Ирегеңгә ни булды? — дидем мин, пышылдап.— Әле генә хәйран матур сөйләшеп килә иде.

— Ул өйгә кайтып кердеме, шулай иҗат газабы кичерә.

— Нинди иҗат газабы?

— Сөз аның иҗаты турында берни дә белмисезмени әле?

— Кызганычка каршы, белмим.

— Ах, сөз аның сотруднигы түгелмени?

— Юк, мин сотрудник түгел. Мин күбрэк хикәяләр белән кызыксынучы кеше инде. Хикәяләр язгалыйм...

— Шулаймыни! — диде ханым, ни өчендер тирән шатлык белән. Ул минем яныма ук килде дә керфекләрен тагы кош канатларыдай жылпеп куйды.

— Ох! Сез обязательно аның турында язарга тиеш. Ул бөек ижат корбаны булды. Ул үзен һич аямады, героик эш башкарып, һәлак булды. Языгыз, обязательно языгыз,— диде ханым, үтенү һәм тагы әллә нәрсә белән тулы күзләрен мина төбәп.

— Гафу итегез,— дидем мин, аның хикмәтле карашыннан күзләремне яшереп һәм комачтай кызарынып,— мин нәрсә турында язарга икәннен белмим бит әле.

— Әйдәгез, хәзер барын да аңларсыз,— диде ул һәм мине ияртеп икенче бүлмәгә алып керде.

Без кергән бүлмәдәге өстәл өстендә ниндидер бер машина тора иде. Мин аны башта язу машинасы дип уйладым. Ләкин якына килгәч, аның башка төр машина икәнлеген беленде.

— Менә күрәсезме,— диде ханым,— бу «урынбасар».

— Ничек «урынбасар»?

— Шулай. Бу машинага минем картымның эш принцибы салынган. Картым бу эш өстендә гомеренең иң матур елларын уздырды. Ләкин учреждениедәге эше һәм өйдәге ижат хезмәте аны ахырда аяктан ектылар.

— Әйе. Аяныч хәл,—дидем мин.—Нинди машина соң бу шулкадәр кеше башына җитәрлек?

— Бу — соңгы модель. Бу машина мастерскойда ясалып беткән көнне картым акылын жуйды.

— Соң, нишли ул машина?

— Жавап бирә. Жаваплы работник «урынбасары» бит.

— Димәк, уйлый ала, сөйләшә белә?

— Юк, сөйләшә белми. Сөйләшү минем картымның принцибына

туры килми. Аның өчен язылган кәгазь генә әһәмиятле нәрсә. Менә сез кызыксынсагыз, нинди булса да сорау язып, шул язуны менә шушы тишеккә тыгыгыз, шунда ук икенче тишектән язма формада җавап чыгар.

Мин күп уйланып тормадым. «Хикәяләр аз чыга, нишләргә икән?»— дип сорадым. Машина шалт-шолт итте дә шунда ук җавап бирде: «Ашыгыч рәвештә тикшерергә, чараларын күрергә, инстанция буенча доклад ясарга!» Мин бер колхозның члены булган булып: «Безнең колхозның рәисе бик юньсез нәрсә — эчә, шуны юлга бастыруда ярдәмеgez тимәс микән?» — дип сорадым. Җавап тагы «Ашыгыч рәвештә тикшерергә, чараларын күрергә, инстанция буенча доклад ясарга!» булып чыкты. Мин уйга калдым. Бу машинаны алдарлык берәр язу кирәк иде. Мин болай дип яздым: «Теге мәсьәлә тикшерелде, рәис урыныннан алынды, хәзер колхозның эше көйләнеп килә».

Мин язуны тишеккә тыктым да түземсезлек белән җавап көтә башладым. Ләкин машина, авызына су капкан кешедәй, тавышсыз-тынсыз иде.

— Ни булды моңа? — дидем мин.

— Бәлки, сез сорау билгесе куймагансыздыр?

— Әйе, бу юлы сорау түгел иде шул.

— Һаман аңлашылмый икән әле сезгә,— диде ханым, елмаеп,— бу бит җаваплы работник.

— Булса ни?

— Димәк, ул җавап бирергә тиеш. Ә сораусыз нинди җавап була ул. Мин ханымның киңәше буенча теге язуга өстәмә керттем. «Теге мәсьәлә тикшерелде, рәис урыныннан алынды, хәзер колхозның эше көйләнеп килә. Ләкин авырлыктар бар әле, сез терлек абзарлары төзүдә ярдәм күрсәтә алмассызмы икән?» Шунда ук шалт итеп җавап килеп чыкты: «Ашыгыч рәвештә тикшерергә, чараларны күрергә, инстанция буенча доклад ясарга!»

— Аңлашылды,— дидем мин, тирән көрсенеп,— машинаның сере

миңа хәзер ачык.

Ханым авыру картын клиникага үзе илтергә булып калды. Мине озата чыкканда озын керфекләрен жилпеп, ул болай диде:

— Минем үтенечемне онытмассыз, бу турыда язарсыз, дип ышанам. Шулаймы, вәгдәме?

— Әлбәттә, вәгдә, — дидем мин, һәм менә сез шаһит: мин вәгдәмне үтәдем.

Сүз ахырында бары бер искәrmә ясарга тиеш мин: бер министрлыкның бер идарәсе начальнигы булган бу авыруның фамилиясен аңлы рәвештә фаш итмәдем. Билгеле, язылганнар уйдырма йә фантазия жимеше булса, мин ул кешегә бик лаеклы фамилия табарга тырышыр идем. Ләкин бу вакыйга уйдырма түгел, чын, булган вакыйга. Әлбәттә, ул типик вакыйга да түгел. Үзегез беләсез, безнең министрлыктардагы житәкчеләр — ал да гөл кешеләр. Мондый акылдан язу дәрәжәсенә житкән кәгазь волокитачылары түгел. Ләкин, кызганычка каршы, сирәк очрый торган хәлләр дә бар бит әле бездә, жен алгыры! Ишетүемчә, хәзер авыру үзе клиникада ята икән. Кем белә, бәлки, әле ул савыгып чыгар, адәм рәтле эшли башлар. Нигә кешене жайсыз хәлгә куярга!..

1954